

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLARIDA DIDAKTIK MATERIALLARDAN FOYDALANISH

Alimbayeva Moxira Sardarbek qizi
UrDPI Pedagogika fakulteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabda boshlang'ich sinf o'quvchilariga ona tili darslarini o'tkazish jarayonida didaktik materiallardan foydalanish va uning ahamiyati xususida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlari: dars, didaktik materiallar, so'z, o'yin, zid ma'noli so'zlar, til, nutq.

Ta'lim jarayoni, uning rivojlanishi va samarali kechishi ko'p jihatdan o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ishonchi asosida qurilgan ochiq muloqotiga bog'liq. Dars jarayonidagi o'yinlar esa bu muhitni mustahkamlashda asosiy rol o'ynaydi. O'yinlar guruhlarda ishlab mashq qilishga odatlantiradi va uncha ko'p vaqtni olmaydi. Jamoaviy ishlash davomida o'quvchilar faolligi oshadi va darsga nisbatan diqqate'tibori kuchayadi. O'yinlar vositasida o'quvchilarga yangi bilim berish, ko'nikma hosil qilish, kichik guruh a'zolarining ijodiy qobiliyatlarini rag'batlantiradi. O'yinlarni asosan darsning kirish yoki yakuniy qismida o'tkazish maqsadga muvofiq. O'yinlarni maqsadiga binoan 7 turga ajratish mumkin: «**So'zdan-so'z top**» o'yini. Bu o'yinda bir so'zdan bir necha so'zlar keltirib chiqarish talab qilinadi. Bu o'yin turi o'quvchilarni fikrlashga, izlanishga undaydi, ularda topqirlik qobiliyatini yuzaga chiqaradi. Biz bu o'yinni aynan takrorlamoqchi emasmiz, balki uni ma'lum bir mavzuga bog'liq holda o'tkazish yo'llari xususida fikr yuritmoqchimiz. Berilgan so'z tarkibidagi harflarning turli kombinatsiyasidan foydalanib, bir necha so'zlar hosil qilish mumkin. Demak, bu o'yinni ma'lum bir mavzu bilan bog'liq holda o'tkazsa ham bo'ladi. «So'zdan-so'z» o'yinidan tilning barcha sathlarini o'qitishda foydalanish mumkin. Jumladan, leksikologiya bo'limida shakldosh, zid ma'noli so'zlar mavzularini o'rganishda bu o'yindan foydalanish mumkin. Buning uchun o'qituvchi shakldosh yoki zid ma'noli so'zlarni keltirib chiqarish mumkin bo'lgan so'zlarni tanlay bilishi va shunday keyin ularni o'quvchilar e'tiboriga havola qilishi lozim. Omonim (shakldosh) so'zlar mavzusi o'rganilgach, o'quvchilarga quyidagi so'zlarni berish va ulardan shakldosh so'zlarni keltirib chiqarish vazifasi topshiriladi. Mustaqil, ishtirokida, sayozliklarda. Mustaqil

so‘zidan qil (qilmoq fe’li, sochning qili), til (tilmoq fe’li, tana a’zosi nomi), ishtirokida so‘zidan tor (cholg‘u asbobi, sifat turkumiga xos so‘z), kir (kirmoq fe’li, sifat turkumiga xos so‘z), ot (ism, hayvon nomi, otmoq fe’li), osh (taom nomi, oshmoq fe’li) shakldosh so‘zlari keltirib chiqariladi. Zid ma’noli so‘zlar mavzusida bu o‘yindan qisman foydalanish mumkin. Mavzu yuzasidan mashqlar ishlanib, kerakli tushunchalar berilgandan so‘ng o‘quvchilarga qarag‘ayzorlar, ko‘z munchoq so‘zlarini berib, antonim so‘zlari keltirib chiqarish topshiriladi. Qarag‘ayzorlar so‘zidan oq-qora, ko‘z, munchoq so‘zidan ochko‘k so‘zlarini hosil qilish mumkin. Bu o‘yindan morfologiya bo‘limida ham keng foydalanish mumkin. Ot so‘z turkumida berilgan so‘zlardan atoqli otlar hosil qilish topshirig‘i beriladi. “Bilimdonlarga” so‘zidan quyidagicha otlar hosil qilish mumkin: 1. Atoqli otlar. Nodir, Rim, Ali, Dilbar, Lola, Nil, Narimon. 2. Turdosh otlar. a) qavm-qarindoshlik otlari: aka, ona, bola; b) mahsulot nomlari: don, limon, in, bino, bol; v) mavhum otlar: darmon, ilm, imon. Qolgan so‘z turkumlarida ham o‘yinni shu tarzda o‘tkazish mumkin. Sintaksis bo‘limiga xos bilimlarni mustahkamlashda ham o‘yindan foydalanish imkoniyati bor. Faqat bu bo‘limda «So‘zdan-gap» tarzida o‘tkaziladi. 4-sinfda «Sodda yig‘iq gap», «Sodda yoyiq gap» mavzulari o‘rganilganda, shu o‘yindan foydalanish mumkin. Buning uchun o‘quvchilarga bilimdonlarimizga so‘zi beriladi va undan sodda gaplar keltirib chiqarish topshiriladi. O‘quvchilar quyidagicha sodda yig‘iq gap va sodda yoyiq gaplar tuzishim mumkin: Nodir oldi. Ona bo‘ldi. Ona Rimga bordi. Bolalar Lolani izladi va hokazo. Umuman olganda. “So‘zdan-so‘z” o‘yini qiziqarli o‘yinlardan bo‘lib, undan qay darajada foydalanish o‘qituvchining mahorati va o‘quvchi tafakkuriga bog‘liq. «So‘zdan so‘z top» o‘yini. Bu o‘yin o‘quvchilarni sezgir, zukko va topqir bo‘lishga odatlantiradi. O‘yinda ishtirok etish uchun o‘quvchi mavzuni yaxshi o‘zlashtirgan bo‘lishi lozim, aks holda, o‘yindan chiqib qoladi. Ana shuni o‘quvchi his qila borsa, unda ilmga qiziqish ham orta boradi. Mazkur o‘yindan tilning barcha sathlarini o‘rganishda foydalanish mumkin. Jumladan, leksikologiya bo‘limida ma‘nodosh so‘zlar mavzusi yuzasidan o‘tkaziladigan mustahkamlash daqiqalarida shu o‘yinni qo‘llash maqsadga muvofiq bo‘ladi. O‘yin quyidagi tartibda o‘tkaziladi. O‘qituvchi bir necha ma‘nodosh so‘zlar guruhini tanlaydi. Masalan, yuz, bet, aft, bashara, chehra; quyosh, kun, oftob; avval, ilgari, oldin, burun; ataylab, atay, jo‘rttaga, maxsus. Bu so‘zlar alohida-alohida qog‘ozlarga yoziladi va stol ustiga qo‘yiladi. Bulardan bosh so‘zlar ajratib olinadi va 4 ta o‘quvchiga beriladi. Demak, to‘rtta o‘quvchi bosh so‘z yozilgan qog‘ozni ushlab to‘rt joyga turadi. Qolgan so‘zlar aralashtirilib qo‘yiladi. Sinf o‘quvchilari ham to‘rt guruhga bo‘linadi va har bir guruhga bitta bosh so‘z birlashtiriladi. Masalan, 1-guruh o‘quvchilariga yuz so‘zining,

2-guruhga avval soʻzining, 3-guruhga quyosh soʻzining, 4-guruhga ataylab soʻzining maʼnodoshlarini topshp topshiriladi. 1-guruh oʻquvchilari navbat bilan chiqib, aralash xoldagi soʻzlar ichidan turq, aft, bashara, chehra soʻzlarini topib yuz soʻzi yozilgan qogʻozni ushlab toʻrgan oʻquvchi yonidan, yaʼni «Bosh soʻz» yonidan oʻrin oladilar. Qolgan guruh aʼzolari ham oʻyinni shu tarzda davom ettiradilar, yaʼni oʻz oʻrnini topadilar. Oʻqituvchi guruhlarning topqirlikni qandaybajarganliklarini tekshiradi, oʻz oʻrinlarini toʻgʻri topgan guruhlarga toʻliq ball, oʻrin topishda adashgan guruhlarga esa pastroq ball qoʻyiladi. Oʻyinni biroz murakkablashtirish ham mumkin. Buning uchun maʼnodosh soʻzlar ichiga maʼnodoshlik qatoriga mansub boʻlmagan soʻzlar ham aralashtirib yuborilsa, oʻquvchilarning kerakli soʻzni topib olishi qisman murakkablashadi. Bu ish oʻquvchilar bilimiga, iqtidoriga qarab belgilanadi. Uyadosh soʻzlar, shakldosh soʻzlar, iboralar mavzusi boʻyicha ham bu oʻyin shu tartibda oʻtkaziladi. Morfologiya boʻlimida feʼlning maʼnoviy guruhlari, feʼl nisbatlari, tub va yasama feʼllar, sifatning maʼnoviy guruhlari, olmoshning maʼnoviy guruhlari mavzularini oʻrganishda shu oʻyindan foydalanish yaxshi samara beradi.

Bolalarga oʻyinni oʻrgatishdan muayyan taʼlimiy maqsad nazarda tutiladi. Oʻyinning eng muhim ahamiyati ham ana shundadir. Oʻyin oʻtkazilish shakllari va usullari taʼlimning boshqa turlaridan farq qiladi. Didaktik oʻyin usullari cheksiz, takrorlash va oʻzgartirish, unga turli yangiliklar kiritish imkoni bor.

Xulosa qilib aytganda, didaktik oʻyinlar oʻzining shakli jihatidan, asosan, bogʻchada oʻynaladigan ijodiy oʻyinlardan ham, oʻqituvchi oʻzi hikoya qilib berish yoʻli bilan tushuntiradigan va oʻquvchilarni birma-bir soʻrab chiqish natijasida mustahkamlanadigan oʻyinlardan ham bir tomonlama farq qiladi. Didaktik oʻyinlar oʻqitish vazifasiga xizmat qiladi va qiziqarli, maroqli, tushunarli darajada olib boriladi. Bolalar gʻolib chiqish maqsadida jon-dili bilan mashq qiladilar, berilgan har bir topshiriqni albatta bajarishga odatlanib qoladilar, natijada ularda didaktik topshiriqlarni bajarishga boʻlgan qiziqish orta boradi. Didaktik oʻyinlar har bir darsning maqsadini, har bir mashqning maqsadi va vazifalarini yaxshiroq tushunib olishga yordam beradi. Didaktik oʻyinlar taʼlimning koʻrgazmaliligi, oʻqituvchining nutqini va bolalar harakatini oʻz ichiga oladi, buning natijasida idrokda (koʻrish, eshitish, teri sezgisi belgilarida) birlik tugʻiladi. Bu esa oʻqituvchining aytganlarini bolalarning oʻylab olishiga va aytilganlarni ifodalab berishlariga, yaʼni didaktik oʻyin qoidalarini oʻzlari bajarishlariga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. T. G'afforova., E. Shodmonov., X. G'ulomova Ona tili. 1- sinf uchun darslik «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati Toshkent - 2017
2. K.Qosimova., S.Fuzailov., A.Ne'matova Ona tili 2-sinf uchun darslik. Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent – 2018
3. S. Fuzailov., M.Xudoyberganova., Sh.Yo'ldosheva Ona tili. 3- sinf uchun darslik "O'qituvchi" nashriyoti- matbaa ijodiy uyi.Toshkent- 2019
4. R. Ikromova, X. G'ulomova, SH. Yo'ldosheva, D. Shodmonqulova Onatili 4-sinf uchun darslik „O'qituvchi“ nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent - 2017
5. G'ulomova X. v.b. 4- sinfda ona tili darslari. "O'qituvchi". T. 20129.Qodirova F., Qodirova M. Bolalar nutqini o'stirish nazariyasi va metodikasi. Toshkent – 2006 yil.